

”There is no there,there”

- om platslöshet i fysisk planering

*Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU)
Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, SLU Alnarp
Omfattning: 15 hp
Katrina Ekelund, Alnarp, April, 2010*

Bilden är tagen på Stanley Island , Hongkong. Fotot visar kontorsbyggnader, låga radhus gamla och nya bostadshus i förgrunden, allt i en enda blandning, i samma område. Foto: Mattias Larsson

SLU

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Examen: Kandidatexamen

Titel "There is no there,there"- om platslöshet i fysisk planering

Titel "There is no there,there"- of placelessness in physical planning

Ämne: Landskapsplanering

Nyckelord: Placelessness, place,non places, platslöshet, icke platser, abstract space, offentligt rum, autencitet.

Författare: Katrina Ekelund

Handledare Gunilla Lindholm, område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Examinator Eva Kristensson, område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Kurskod: EX0378

Kurstitel: Skriva om landskap

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grund C

Ort, månad, år: Alnarp, April, 2010

Serie: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Innehållsförteckning

Sammandrag

Abstract

Bakgrund

Metod

Inledning.....6

Del 1.

Vad är platslöshet.....6

Platslöshet och dominanta konstruktioner i landskapet.....8

Hur kan platslösa platser och autentiska platser samverka?.... 10

Platslöshet i Malmö en observation11

Munkhättegatan i Malmö.....11

Triangeln12

Kronprinsen.....15

Värnhemcity.....16

Del 2.

Globaliseringens och informationsamhällets inverkan på platser.....17

Globaliseringen.....17

Den imaginära staden.....21

FalletBo01.....22

Malmös identitet som hållbar stad23

Efterord.....24

Referenser.....26

Sammandrag

Att föreställa sig och skapa platser är väsentlig del av fysisk planering. Uppfattningen om platser som platslösa, har även den sin betydelse vid utformandet av platser. Viss arkitektur har bidragit till att platser kallas och upplevs som platslösa, men det kan även gälla konstruktioner som inte passar in i landskapet. Fenomen som globalisering, modernism och postindustrialism har i vissa fall bidragit till att platsens betydelse har försvagats. Med utgångspunkt i litteraturstudier, platsobservationer och intervjuer, är det här en studie om vad platslöshet kan innebära i fysisk planering. Uppsatsen kommer att behandla olika perspektiv vad det gäller platslöshet, dess påverkan på landskapet och människor. Stadsmiljöer är det som i huvudsak åsyftas och platser i Malmö är det konkreta exemplet som observerats i studien av platslöshet.

Abstract

The visualization and creating of places is an essential part of physical planning. The notion of places as placeless, is likewise of importance for the creating of places. Some tendencies concerning architecture like modernism, as well as constructions whome don't fit in their landscape, have contributed to the benaming and experience of places as placeless. Phenomenon as globalization and post-industrialism have in some cases conduced to the withering of the sense of place. With starting-point in litteraturestudies, observations of places and interviews, this is a lucubration concerning the means of placelessness in physical planning. The essay will discuss different perspectives concerning placelessness and it's impact on the landscape and people. Cities are the focuspoint in this essay and places in Malmö are the concrete example for observations of placelessness.

Bakgrund

Vistelser i stadslandskap som Kapstaden, Johannesburg och Amman och deras olika ytterområden, har väckt ett intresse hos mig för städer och stadsfenomen. Urban Sprawl var det ämne som uppsatsen skulle handla om från början. Vid inläsning av fenomenet, visade det sig att Urban Sprawl kunde vara allt ifrån att ha en sommarstuga till att hela städer växte ohejdat. Ämnet var för brett och skulle dessutom inte vara applicerbart på den närmsta omgivningen. Jag stötte på begreppet *placelessness* vid inläsningen och blev nyfiken på begreppet. Jag ville ta reda på vad platslöshet skulle innebära i fysisk planering och som begrepp. Frågeställningarna blev således att ta reda på vad platslöshet innebär och om det ett vedertaget begrepp inom fysisk planering.

Metod

Efter genomgång av åtskillig litteratur har de personers teorier om platslöshet som känts mest relevanta för uppsatsens innehåll valts ut. En analys av ett tvärvetenskapligt urval av litteratur har gjorts, från ämnena stadsplanering, filosofi, antropologi, sociologi, och geografi. Med undantag för Edward Relph och Henri Lefebvre, vars verk fortfarande upplevs som aktuella, har så uppdaterad litteratur som möjligt använts, för att uppsatsen ska kännas relevant. Förutom litteraturstudier har även platsobservationer och en intervju gjorts. Malmö är det konkreta exemplet på observationerna av platslöshet. Malmö har valts ut, eftersom den var närmaste staden som är relevant för den form av platslöshet som tas upp i uppsatsen.

En intervju har gjorts med översiktsplaneraren på Malmö stadsbyggnadskontor, Bertil Johansson, i vilken frågor har ställts om Malmös nuvarande ideologier i planeringen av staden, men också om modernismens spår i Malmö, eftersom uppsatsen till stor del om modernismens inflytande som en bidragande orsak till platslöshet.

Uppsatsen tar avstamp i Relphs begrepp *placelessness* och spinner sedan vidare kring platslöshet till följd av olika ideologiers inflytande på platser utformning. Hur det går att komma till rätta med platslöshet tas också upp i den här delen och avslutas sedan med platsobservationer i Malmö. Den andra delen av uppsatsen behandlar globaliseringens och informationssamhällets inflytande på platser, samt den imaginära bilden av platser som en form av platslöshet.

Avgränsning har varit att platslösheten huvudsakligen ska beröra geografiskt närliggande områden, eller Europa.

Begrepp. Begreppet platslöshet utgår från Edward Relphs begrepp *placenessness* som har översatts till platslöshet och används som samlingsnamn i uppsatsen. Övriga begrepp som

använts är imaginär plats, abstrakt rum, flödesrum och non places, men platslöshet innefattar även att inte ha tillgång till en plats längre.

Syftet är att undersöka via metoder som litteraturstudier, intervjuer och platsobservationer vad platslöshet kan innebära för mig som landskapsarkitekt, vid planerandet av platser.

Målet är att ta reda på vad begreppet platslöshet innebär i teorin och praktiken för fysisk planering.

Frågeställningar: Vad innebär platslöshet och vad innebär det vid planeringen av en plats? Är platslöshet ett vedertaget begrepp inom fysisk planering?

Inledning

”There is no there, there” uttryckte Gertrud Stein, när hon hade problem med att hitta hem till sitt hus, i ett homogent bostadsområde i Oakland. Uppsatsen ska handla om platslöshet, där detta ”there” inte står att finna på vissa platser. Med ”there” menas att platsen har rumslighet, är utformad efter sitt ursprungliga landskap och att det inbjuder till en varierad visuell och fysisk upplevelse. Platslöshet innebär således att någonting har tillförts platsen som förändrar dess konstitution och ursprung på ett övergripande sätt. När en plats blir imaginär, finns det inte heller något ”there”, eftersom den imaginära bilden av en plats inte nödvändigtvis har med dess fysiska verklighet att göra.

Del 1. Vad är platslöshet?

I Edward Relphs bok *Place and Placelessness* (1976), är begreppet ”placelessness” centralt. Enligt Relph har upplevelsen av en plats tidigare haft ett funktionellt perspektiv, men en plats innebörd går djupare än så. Varenda människa har en värld av betydelsefulla platser i sin omgivning och i sin föreställningsvärld (Relph 1976:1). Relph menar att en plats inte bara är ett där någonstans. I platsen ingår också hela dess omgivning och tillsammans skapar detta en integrerad och meningsfull helhet (Relph 1976:3).

Relphs syn på platslöshet är att det är en plats utan innebörd, men dessutom en inställning som inte erkänner platsers betydelse. Det är ett lättvindligt förstörande av unika platser som ersätts av standardiserade landskap, men det är även en okänslig inställning till platsens ursprung. Rummet ses som en enhet, där objekt fritt kan placeras ut, istället för en komplex sammansättning av redan existerande element (Relph 1976:143).

Platslöshetstänkandet överförs, enligt Relph, genom olika krafter, såsom kultur, centrala myndigheter och kommersiell verksamhet. Gemensamt och var för sig, bidrar de till platser som ser likadana ut och upplevs på ett liknande sätt och förstör platsens ursprungliga identitet och sammanhang (Relph 1976:90).

I planerandet av platser, har det gått en trend i att genom övergripande system, arbeta med platser ovanifrån, istället för att utgå från platsernas lokala sammanhang (Relph 1976:92). Att inte medge platsens betydelse leder till en attityd där mångfald ersätts med enformighet, men även till en inställning där konceptet tar större plats vid skapandet av ett nytt rum, än analysen av platsens egentliga karaktär (Relph 1976:143).

Relph menar att enhetliga produkter och platser är tillverkade och skapade för människor som förmodas ha samma smak och behov och som är förmedlade genom olika medier. Detta bidrar till formandet av standardiserade landskap och produkter. Likformiga människor bidrar i sin tur till enhetliga platser och produkter (Relph 1976:92). Som exempel tar Relph upp en homogen förort i USA. Förorten består av en ändlös indelning av hus, så identiska att det är svårt att hitta hem till sig själv. Han menar att det enda sättet att lokalisera sig i den här förorten blir till slut, att räkna sig fram (Relph 1976:105.) I dessa förorter går det inte att skilja ett grannskap från ett annat, eftersom de ser likadana ut och känns likadana. Istället för att känna av rummet på plats och därmed ha en tillgång till den omedelbara upplevelsen av rummet, har platserna utvecklats med utgångspunkt i avlägsna perspektiv, kartor och planer. Detta har resulterat i homogena landskap som människan har svårt att lokalisera sig inom, eftersom de mer utgår från en idé än en faktisk erfarenhet av platsen (Relph 1976 :109.) Relph menar att det finns inställningar inom fysisk planering att rummet är enhetligt och tomt och att objekt fritt kan placeras ut, utan någon känsla för att rummet ingår i ett sammanhang (Relph 1976:87).

Henri Lefebvre uttrycker i boken *The Production of Space* (1974), att en "simultan" arkitektur är svår att ta till sig och tangerar därmed Relphs åsikter om de homogena bostadsområdena. Enligt Lefebvre producerar modernismen homogena stadsrum och den här typen av arkitektur. Den geometriska formen kontrasterar mot sin omgivning, och framkallar en form av förvirring i det visuella uttrycket som helhet. Homogen arkitektur känns ödslig för betraktaren, enligt Lefebvre (Lefebvre 1974: 200). En helt simultan plats är oförnimbar och inger obekväma känslor för den som vistas i det, därför att den saknar de kontraster mellan asymmetri och symmetri, som människor behöver för att lokalisera sig (Lefebvre 1974: 200).

En annan form av platslöshet är när objekt blir övertydliga i sitt budskap och snarare mer handlar om sitt budskap än om själva platsen eller objektet. Objektet förlorar sin innebörd, eftersom budskapet har överbetonats.

Det här fenomenet kan till exempel vara kommersiella platser, som är laddade med positiva budskap om framgång och lycka. Lefebvre menar att om platserna är för laddade med budskap, kan deras ursprungliga mening gå förlorad (Lefebvre 1974:150.) Lefebvres överbelamrade platser kan översättas till det som Relph kallar kitsch. Relph menar att kitsch är en attityd som står i motsättning till autenticitet. Det är en attityd där platser och

människan har skilts åt. Det som tidigare hade mening, har bytts ut mot det oviktiga och det oviktiga har gjorts betydelsefullt. Det fiktiva har blivit verklighet i kitschens värld som exempelvis består av förtrollade skogar, roadfantasylands, trädgårdstomtar och massproducerade föremål (Relph 1976:83).

Platslöshet och dominanta konstruktioner i landskapet

Vissa konstruktioner för kommunikationer, kan även bidra platslöshet. Relph tar upp "The new road" som han menar är en förlängning av bilen, som en bidragande orsak till platslöshet. "The new road" går inte genom städer och byar, och länkas inte in i sitt omgivande landskap. Den börjar och slutar där flest människor befinner sig. Vägar, järnvägar och flygplatser som skär igenom landskapet, eller har lagts på landskapet karakteriserar platslöshet, eftersom de inte har integrerats i sitt ursprungliga landskap (Relph 1976:92).

Motorvägen är en del av Lefebvres dominanta rum. Det dominanta rummet har sitt ursprung i politisk makt (Lefebvre 1974:164). Det utgörs av rätvinkliga former som lagt på landskapet. Motorvägen skär upp landskapet med sin rätvinkliga form och sin kraftfulla framtoning och blir således ett dominerande inslag i landskapet, enligt Lefebvre (Lefebvre 1974:165).

Relph beskriver hur "The new road" utgör platslöshet i det fysiska landskapet, genom det sätt, i vilken den kontrasterar till sin omgivning och är uppbyggd endast kring ett syfte, nämligen det att transportera sig från en punkt till en annan. Lefebvre ger ett konkret exempel på hur detta kan gå till i praktiken. Lefebvre menar att abstrakta modeller har utvecklats från sakernas verkliga natur och uttrycks i modeller som transportsystemet och det urbana nätverket, som framställs som om de har utvecklats ur objektiva analyser, men endast är tankekonstruktioner (Lefebvre 1974:312). Ett exempel på detta är hur en urban plats som tidigare fungerat som mötesplats utan trafik, och som blir omgjord till en vägkorsning, nu endast fyller funktionen som en plats för cirkulerande trafik. Platsen har gått från att vara en plats för interagerande social aktivitet, till en abstrakt plats som endast är där för sitt syfte och som övergått i en abstraktion (Lefebvre 1974:312).

Marc Augé reflekterar också i sin bok *Non places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity* (1995) över hur motorvägen blir en non place på grund av att den endast är där för att transportera sig från en punkt till en annan, och inte länkas in i sitt omgivande landskap. Augé menar att huvudvägar inte längre går igenom olika byar, städer och sevärdheter. Det går dock att läsa om dessa platsers karakteristiska egenskaper på anslagstavlor längs motorvägen. Platserna är på distans, men förmedlas indirekt genom bilder och text (Augé 1995:97). Det här innebär att en plats som aldrig besökts, men lästs om många gånger kan kännas bekant (Augé 1995:98).

Augés non places är riktade till vissa fenomen, som transporter, genomfarter, kommersiell verksamhet. Dessa platser är motorvägar, köpcentra eller flygplatser och människan är skild

från det liv som definierar honom och är nu enbart i rollen som passagerare, kund eller förare (Augé 1995:94).

Augé menar att non places förmedlar relationer som är kommunicerade indirekt genom ord eller text, som uppmaningar eller direktiv såsom: **Non smoking** och **Utgången är till vänster** (Augé 1995:79).

I användandet av dessa platser har personen indirekta relationer med de människor han kommer i kontakt med, som utspelas i flyktiga möten vid incheckning eller betalning, eller i förbipasserandet av andra människor som på väg någonstans. Riktiga samtal eller möten äger inte rum (Augé 1995:94).

Figur 1 Uppmaning kommunicerad genom text. Bilden är tagen av Katrina Ekelund 2010

Eftersom så många människor använder non places dagligen, verkar non places som en stor parentes till det övriga sociala livet. En värld av ickerelationer och flyktiga möten. (Augé 1995:111).

Motpolen till non places är enligt Marc Augé den antropologiska platsen och det är en plats med innebörd (Augé 1995:52). Det är en plats, med identitet, av relationer och med historia (Augé 1995:77). Den antropologiska platsen är inte en perfekt plats som har gått förlorad, men den är inte lätt att ersätta på grund av de element som den utgörs av och det långa tidsspänn som den har utvecklats under (Augé 1995:56).

Augé resonerar i sin bok kring fenomenet non places kontra antropologiska platser. Han belyser endast en problematik kring non places. Augé är inte inriktad på vad dessa platslösa platser gör med landskapet eller hur de kan integreras med antropologiska platser. Resonemanget går i huvudsak ut på vilka relationer människorna har med dessa platser.

Hur kan platslösa platser och autentiska platser samverka?

Det finns däremot andra som har funderat kring hur dessa platslösa platser skulle kunna integreras i landskapet. Docenten Mahyar Arefi vid högskolan för planering i södra Kalifornien och Margaret Crawford som är professor i urban design- och planeringsteori vid Harvards universitet, har funderat över detta.

Arefi reflekterar i artikeln *Non-place and the placelessness as Narratives of Loss: Rethinking the notion of Place*, där han bland annat refererar till Relphs platslösa platser och Augés non places, hur platslösa platser ska kunna samspela med autentiska platser (Arefi 1999:188).

Arefi menar att i dagens design av utemiljöer, är det oundvikligt att stöta på frågan hur autentiska platser och platslösa platser ska integreras. När en ny motorväg ska konstrueras, vid byggandet av en flygplats eller när ett köpcenter ska uppföras i ett samhälle som redan finns, uppstår frågan om och hur dessa två platstyper ska samspela (Arefi 1999:188).

Någonting som planerare kan fråga sig idag är om de kan skapa en ny typ av plats, där det går att integrera dessa två typer av platser (Arefi 1999:189). Hur skapas intressanta platser, som både gynnar teknikens framsteg och bevarar platsens autenticitet. Arefi menar att vi måste tänka till i designandet av platser (Arefi 1999:188). Att kunna förflytta sig med de nya kommunikationsmedeln är en möjlighet, inte ett hinder. Motorfordonstrafiken dominerar vårt landskap idag, och har bidragit till att stadslivet försämrats. Dess positiva sida är att den bidragit till en möjlighet att se sig om i världen, enligt Arefi (Arefi 1999:189.)

Arefi föreslår ett nytt tänkande när det gäller plats. Platser som är mångfacetterade ska designas. Dessa bör lägga lika stor tonvikt vid framkomlighet och tillgänglighet som vid platsens kulturella och sociala förhållanden. Arefi menar att platslösa platser är en oundviklig del av samhället, men om vi integrerar dem i de vanliga platserna, kan vi både njuta frukterna av teknikens framsteg och samtidigt bo på en plats vi trivs med. I modern stadsplanering har platser designats som element, fristående från varandra. Detta är en brist i den moderna stadsplaneringen, anser Arefi. (Arefi, 1999:190)

Margaret Crawford är inne på samma spår. I artikeln *Architecture and Dispersal* menar hon, att det fortfarande finns platser som behöver mer allmänna funktioner för att förhindra en spridning och uppdelning av staden. Köpcentret är en sådan plats. Det är en mångfunktionell plats, dit många går för att göra ärenden. Ett problem är att den är omgiven av stora parkeringsytor, men det kan bli en allmän plats. Crawford menar att ett torg eller grönska kan läggas till. Funktioner som bibliotek ska inkluderas och parkeringarna omarrangeras. På det här sättet har en ny allmän plats blivit till, samtidigt som köpcentrets funktioner inte har rubbats. Crawford anser att det här kan tillämpas på många olika stadsfunktioner (Crawford 2008:104).

Platslöshet i Malmö , en observation

Uppsatsens teorier om platslöshet har i det här avsnittet applicerats på arkitektur och konstruktioner i Malmö. Det innehåller dessutom egna iakttagelser kring dessa platser.

Munkhättegatan i Malmö

Med bilismens intåg förändrades städernas utformning och hade en betydande inverkan på den. Bilismen var en betydande symbol för modernitet, där den stod för individualism och frihet. Den bidrog till bredare stadsrum. Att vägar skulle få ta så stor plats var självklart i de modernistiska tankegångarna (Tykesson, Magnusson 2009:65). Den tidigare rumsbildningen med trånga gator och hus och strukturer uppbyggda kring dessa, skapade naturliga möten i stadsrummet. Med bilismens intågande i staden minskade detta, eftersom det delade upp gaturummet (Tykesson, Magnusson 2009:66).

Vid en intervju med Bertil Johansson, översiktsplanerare vid stadsbyggnadskontoret i Malmö, där jag ställer frågor om Malmös nuvarande ideologi för planeringen av stadsrummet och dessutom om modernismens inverkan på Malmös stadsstruktur. Bertil Johansson menar att många av gatorna är överdimensionerade i Malmö på grund av modernismens tankar om bilismens framkomlighet. Det tydligaste exemplet är Munkhättegatan. De överdimensionerade gatorna i Malmö är framförallt de gator som byggdes under 60- och 70 talen, som är mycket breda i förhållanden till den trafik som går där. Människor har inte så många bilar som man trodde på 60- och 70talen, säger Bertil Johansson.

Figur 2 Munkhättegatan i Malmö. Foto taget från Malmö.stads hemsida.

Konstruktionen av Munkhättegatan kan relateras till Relphs teorier om ”The new road”, som är till för sin funktion, och inte bidrar till det sociala livet och mötesplatser.

Den har lagts på landskapet och delar snarare upp stadslandskapet än integreras i det och bidrar därför till platslöshet. Den har dessutom utvecklats från en idé som rörde bilismens framkomlighet och inte platsens ursprung och konstitution.

Triangeln

Avsikten med att bygga ett köpcentrum var att få tillbaks människor till centrum, eftersom handeln i centrum minskat och ökat i ytterområden. Arkitekterna på stadsbyggnadskontoret var kritiska till att privatisera Södra Förstadsgatan. Debatten gick kring huruvida det var en skälig idé att göra Södra Förstadsgatan privat och sälja gammal mark. Dessutom hade ett redan färdigt förslag lagts fram, istället för att ha utarbetats av arkitekterna på stadsbyggnadskontoret. Trots alla turer uppfördes Triangelkomplexet 1989. (Tykesson, Magnusson 2009:228). Ytan bakom Triangeln har fungerat som parkering och platsen har haft en stark karaktär av ofärdig baksida” (Antikvariskt yttrande angående detaljplan för del av kvarteret Kaninen, 2007-02-27, Malmö Muséer)

Triangelkomplexets olika sidor har olika uttryck, i enlighet med postmodernistiskt arkitekturtänkande enligt Tykesson och Magnusson. ”Baksidan av höghuset är en enda glasfasad i modernistisk anda, medan fasaderna mot Södra Förstadsgatan bland annat anspelar på 1920-talets art deco. Själva höghuset kan i sitt formspråk jämföras med den amerikanska postmodernisten Michael Graves arbeten och dennes byggnader med stark gestalt” (Tykesson, Magnusson 2009:231).

Postmodernismen var en kritik mot modernismens ideal, där rationalitet och rätvinkliga former räknades. Man ville ha moderna byggnader men som ändå var förankrade i arkitekturhistorien. Postmodernismen skulle anpassas till platsen, till historien och omgivande bebyggelse. (www.nationalencyklopedin.se 2010-03-20)

Sharon Zukin menar att postmodernism är en motsägelse och en bidragande till platslöshet. Postmodernism gör platser mindre särpräglade. Det finns en motsättning i arkitektur som säger sig vara emot det kommersiella och som utger sig för att vara historisk, unik och lokalt förankrad. Postmodernism har gett sken av att uttrycka integrationen mellan det

ursprungliga och den ekonomiska marknaden. Men istället för att skapa unika objekt blir de massproducerade och gör platser mindre unika. Det är en motsägelse att producera unika produkter som är kommersiellt producerade och som är representerad överallt, enligt Zukin. Postmodernism representerar ambivalensen mellan den ekonomiska marknaden och platsen. Den utgör ickeplatser (Zukin 1991:27).

Triangelkomplexet kan relateras till Zukins teorier om postmodernismens ickeplatser. Ett hotellkomplex som Hilton är en form av massproduktion av ett koncept och en kommersiell idé. Även Relphs tankar om hur det konceptuella får ta stor plats vid utarbetandet av platsen kan associeras till Triangelkomplexet, där idén om byggnationen lades fram som ett färdigt förslag, som inte utarbetas i samråd med Malmö's stadsarkitekter.

Figur 3 Triangelns framsida. Bilden tagen av Katrina Ekelund 2010

Triangelkomplexet kontrasterar något mot sin omgivning, men detta är än mer påtagligt när det gäller Triangelns baksida som består av en parkeringsplats som inte integrerats i sin omgivning. Arkitekturen bakom Triangeln är kulturell och historisk som Sankt Johannes kyrka och de röda gamla bostadshusen som ses i bakgrunden som inte alls passar ihop med parkeringsplatsen och gör baksidan till en svårorienterad och svåröverblickbar plats. Baksidans utformning skulle således kunna relateras till Relph teorier om en plats som inte integrerats i sitt ursprungliga landskap, utan lagts på det.

Figur 4 Triangelns ofärdiga baksida. Bilden tagen av Katrina Ekelund 2010

Kronprinsen

”Med sina rena linjer och skarpskurna profil är huset ett uttryck för en rationell tanke driven till sin spets och det utgör modernismens höjdpunkt i Malmö”. /BP, TT (www.malmo.se-2010-03-20)

Figur 5 Kronprinsen i Malmö. Bilden är tagen av Katrina Ekelund 2010

Kronprinsen ritades av storbyggmästaren Hugo Åberg och arkitekten Thorsten Roos och var färdigställd 1964.

Kronprinsen upprättades till följd av en konceptuell idé om ett höghus som skulle utgöra en stad i staden och där alla verksamheter såsom bostäder, arbetsplatser, handel och rekreation skulle inrymmas. Huset var även tänkt att innehålla alla utomhusfunktioner, som ett inomhustorg, med bänkar, blommor, och en fontän. Gamla hus revs för uppförandet av Kronprinsen (Tykesson, Magnusson 2009:101).

Ideologierna kring Kronprinsens syfte vid uppförandet av byggnaden, kan relateras till Relphs teorier om modernismens arkitektur som platslös, eftersom den här typen av bebyggelse fritt har placerats ut utan att utgå från platsens arkitektoniska sammanhang. Den har utvecklats med utgångspunkt i konceptet om en stad i staden.

Värnhemcity

Ett annat exempel på den här typen av modernistiskt byggnation i Malmö, är höghuskomplexet på Värnhem som ritades 1967 av Bror Thornberg arkitektkontor. Det kallades Värnhemcity. Intentionerna med Värnhemcity var att det skulle utgöra ett stort affärscentrum för hela östra Malmö. Så blev det emellertid inte (Tykesson, Magnusson 2009:108).

Figur 6 Värnhemcity. Bilden tagen av Katrina Ekelund 2010

Figur 7 Grangatan med slutna gaturum. Bilden är tagen av Katrina Ekelund 2010

Värnhemcity såväl som Kronprinsen utgör en diskrepans i det visuella intrycket i förhållande till sin omgivning. Ingen av byggnaderna förhåller sig till den ursprungliga skalan eller arkitekturen på platsen. Värnhemcitys bottenvåning har slutna fasader ut mot Grangatan, utan fönster ut mot gatan, som bidrar till ett livlöst, innehållslöst gaturum.

Del 2. Globaliseringens och informationssamhällets påverkan på platser

Som tidigare nämnts i uppsatsen kan det finnas olika orsaker till att platsens ursprungliga betydelse förändras och i vissa fall minskar. I de exempel som beskrivits tidigare i uppsatsen har det till stor del med modernismens tankegångar kring en konceptuell inställning till hur en plats ska skapas. Dessutom har den snabba uppkomsten av olika transportmedel bidragit till en ny struktur i samhället.

I den här delen av uppsatsen ska de globala krafternas och informationssamhällets påverkan på platser tas upp, som ytterligare en bidragande orsak till platslöshet, genom att platsernas ursprungliga betydelse och användning påtagligt förändrats genom dessa krafters inflytande.

Den imaginära bilden av en stad och dess påverkan på människor är en annan form av platslöshet som tas upp i det här avsnittet, eftersom även dess inverkan på platser blivit mer påtaglig i och med olika medier ökande inflytande i samhället. Den imaginära bilden blir på så sätt en parallell platslös verklighet till den fysiska platsen, men kan också bidra till en försvagning av den verkliga platsen.

Globalisering

Manuell Castells Flödesrum beskriver ett rum av makt och funktioner. Informationssamhället och marknadsekonomi är en del av det här rummet och har en stor påverkan på den värld som de formuleras i (Castells 1996:426). Motpolen är platsrummet som har den ursprungliga platsen och platsens historia som referens och som är historisk, kulturell, socialt interaktiv och rumsligt rik. Castells nämner sin uppväxtstad Belleville som exempel på ett platsrum. "I Belleville har dess invånare, under historiens gång byggt upp ett meningsfullt, interaktivt rum med en mångfald av bruksformer och ett brett spektrum av funktioner och uttryck. De samspelar aktivt med sin dagliga fysiska miljö. Mellan hemmet och världen finns en plats som heter Belleville" (Castells 1996:429).

Platsrummet står mot flödesrummet. Flödesrummet består av olika dominanta processer som utgörs av informationssamhället och som yttrar sig materiellt. Det här förändrar platsernas, struktur, innebörd och dynamik och i det här riskerar platserna att förlora sin betydelse (Castells 1996:415). Castells ser flödesrummet som det rum som dominerar samhället (Castells 1996:385).

Enligt Castells kan flödesrummets inverkan på en stad omstrukturera hela stadsrummet. Ett exempel som Castells tar upp angående det här fenomenet är Madrid omstrukturering. Till följd av Madrids uppgraderade ekonomiska ställning som tog fart 1982, förtätades Madrid kraftigt på värdefull mark i innerstaden, samtidigt som dess förorter byggdes ut. Detta fenomen var en direkt effekt av den ekonomiska marknaden (Castells 1996:387).

Figur 8 Affärskvarter i Hongkong. Bilden är tagen av Mattias Larsson 2009

Flödesrummets arkitektur grundar sig inte i historia och kultur, utan i näringslivets och informationssamhällets arkitektur. Blir den för dominerande kan även platsrummets kulturella och historiska förtecken gå förlorade, eftersom den forna arkitekturen ersätts av arkitektur som dominerar rummet, och som är "ahistorisk" och "akulturell". Castells benämner den som "nakenhetens arkitektur" (Castells 1996:424). Det är en arkitektur vars former är så rena, så neutrala, så rena så genomskinliga, att de inte gör anspråk på någonting och genom att inte säga något konfronterar de erfarenheten med flödesrummets ensamhet, deras budskap är tystnaden" (Castells 1996:424).

Castells menar att en arkitektur som är styrd av flödesrummet kan splittra en plats. "Det har alltid funnits en förbindelse mellan vad arkitekten och samhället velat säga, så är det inte längre".

Flödesrummets dominans kan göra så att kopplingen mellan arkitektur och samhälle försvagas. Arkitekturen kopplad till flödesrummet utgörs av en likartad arkitektur på de ställen där flödesrummet har sina centra (Castells 1996:421).

Castells menar att uppdelningen mellan platsrummet och flödesrummet, leder till en "strukturell schizofreni", eftersom de olika rummen utgår från olika slags ideologier och krafter. Kommunikationen i samhället kan undermineras på grund av detta, eftersom den förs på två olika plan. Det här kan leda till att platsens betydelse minskar (Castells 1996:431).

Sharon Zukin uttrycker liknande tankar om platsens minskade betydelse på grund av globaliseringens påverkan, men hon tar även upp hur människor som producerar sina liv på de här platserna påverkas.

Zukin menar att autencitet refererar till strävan efter "real places, real experiences and a real self" (Zukin 2009:544). Zukin betonar en kris när det gäller autencitet. Den här krisen har uppstått som en följd av globaliseringen och dess omstrukturerande av stadsrummet. Det urbana rummet har därför omfördelats på ett orättvist sätt. På grund av de stora företagens dominans i vissa städers centra, har människor blivit beroende i större sammanhang. Detta leder till att den mångfald av lokala producenter, som inkluderar etniska minoriteter och fattiga utarmas från stadslivet, eftersom de inte kan konkurrera med de stora företagen. På detta sätt minskar mångfalden i stadens och staden riskerar att förlora sin själ (Zukin 2009:544).

Thörn tar upp en annan vinkel på rätten till stadsrummet där hon diskuterar hur trenden att estetisera och privatisera stadsrummet påverkar människors tillgång till rummet. Hon menar att stadens rum har utvecklats åt två håll. På ett sätt har livet i stadskärnan ökat på grund av den ökade satsningen på kommersiell och kulturell verksamhet, i syftet att främja mötet mellan människor. Samtidigt har det offentliga rummet privatiserats allt mer och blivit till för dem som kan betala (Thörn 2006:305). Att bygga gallerior som är övervakade av vakter är ett exempel på hur det offentliga rummet kan bli ett rum som inte alla har tillträde till. (Thörn 2006:312). En estetisering och privatisering av det offentliga rummet gör att det kan förlora sin tillgänglighet för de som inte har något privat hem och lever sitt privata liv i det offentliga rummet. De har inget eget hem, men det är inte heller givet att de ska få använda det offentliga rummet. Offentliga platser som har haft öppet på natten tidigare, är patrullerade av vakter, och de som inte har ett hem har mindre tillgång till dem idag än tidigare (Thörn 2006:312).

Den imaginära staden

Ett fenomen som har uppstått samtidigt med informationssamhället är den imaginära stadsbilden. Vid planerandet av platser kan den imaginära bilden av en stad, plats eller stadsdel, vara av stor betydelse för skapandet av en plats och dessutom ha en stark påverkan på människors uppfattningar om en plats och de som bor där.

Stadens rum är mångfacetterade och platser för symboliska och sociala förändringar. Vissa städer lockar i många fall till föreställningar. I synnerhet de som är betydande på ett eller annat sätt. Det kan exempelvis vara kulturellt eller ekonomiskt betydande städer. Paris, Los Angeles eller New York kan vara exempel på sådana städer, som människor gör sig föreställningar om. Deras rumslighet stannar därför inte vid deras geografiskt avgränsade territorium, utan utvidgas, medieras och flyter in i människors undermedvetna. Staden har förutom sin fysiska form blivit imaginär. Föreställningen om staden verkar därmed parallellt med dess fysiska existens (Jansson 2006:93).

Utformandet av staden i dagens samhälle sker på två nivåer: stadsplanering i det lokala fysiska sammanhanget, men även genom symbolik och föreställningar som produceras via olika medier, enligt Jansson (Jansson 2006:94). Imaginära bilder av städer och stadsdelar kan medföra en diskrepans mellan den bild de boende i ett område har av sig själva eller sin stadsdel, och den som förmedlas via olika medier (Jansson 2006:127).

Fallet Bo01

Ett konkret exempel på hur föreställningar kan påverka en stadsdel och dess invånare är den mediastorm som uppkom kring området Bo01 i Malmö.

” Bomässans fullständiga namn var -Bo01 - Framtidsstaden i det ekologiskt hållbara IT - och välfärdssamhället” (Jansson 2006:98). Bomässan skulle inte bara innehålla ”intelligenta hem” (Jansson 2006:98). Den skulle även vara en ingång till diskussion om dagens och framtidens boende. I mässan ingick såväl verkliga bostäder, som visioner och boendekoncept.

Figur 9 Innegård på Bo01. Bilden är tagen av Katrina Ekelund 2009

Medierna blåste till en början upp Boo1projektet, betonade dess idéer och var begeistrade över hur Malmö förändrades från industristad till framtidsstad. Efter ett tag vände dock den här solskenshistorien och utställningen skrevs ned (Jansson 2006:104). Framgångshistorien

vändes till nederlag och handlade om bolagets slarv med ekonomin, om hur Bo01 hade byggts som ett hafsverk, att inträdesavgiften till mässan var hög, om mässans få besökare, om dyra lägenheter som ingen köpte och om åtal mot bolagets styrelse.

Parallellt med detta fördes en diskussion om projektet var rimligt och huruvida det var rätt att använda skattemedel för ett projekt, som bara de mest ekonomiskt gynnade i samhället hade glädje av. "Öknamnen på Bo01 blev rikemansghettot, ett Disneyland för vuxna och senare spökstaden" (Jansson 2006:105). De som valde att bo på bo01 fick därför uppleva vilken betydelse de hade för dem att de flyttat dit och det var ingenting som de själva kunde påverka (Jansson 2006:105).

Från de intervjuer som Jansson har gjort kunde han utläsa "en känsla av offentlig stigmatisering" (Jansson 2006:106.) Den här känslan uppstod från de boendes känsla av vem de själva var och den medialiserade bilden av området. En del vågade inte berätta vart de hade flyttat, på grund av den mediastorm som hade uppstått och det etiska dilemma de kände att de stod inför (Jansson 2006:106). Så småningom normaliserades dock medierapporteringen om området och de boende kände att det var lättare att bo där (Jansson 2006:127).

Den imaginära bilden, har enligt Sernhede och Johansson, blivit allt mer påtaglig genom massmedier, vilka säger sig referera till en verklighet. Den här verkligheten kan dock skilja sig ganska mycket från hur det verkligen är. Därför är det viktigt att i arbetet med stadsmiljöer även tänka på den imaginära föreställningens betydelse. Den imaginära och mediala utvecklingen har gjort att stadsplanerare, arkitekter och fastighetsägare jobbar alltmer på en konceptuell nivå, eftersom det är trenden i samhällsutvecklingen, där olika medier får allt större inflytande (Sernhede, Johansson 2006:14).

Malmös identitet som hållbar stad

Malmö är en stad som står i brytningspunkten mellan sitt förflutna som industristad och det intågande informationssamhället (Sernhede, Johansson 2006:9).

"Malmö stad satsar på att bli ledande inom kunskap och lärande för hållbar utveckling. Detta är i linje med att FN:s generalförsamling har förklarat åren 2005-2014 som en period med extra fokus på lärande för hållbar utveckling" (www.malmo.se: 2010-03-20)

Vid intervjun med Bertil Johansson översiktsplanerare på stadsbyggnadskontoret i Malmö bekräftas hur en stad som haft industristaden som identitet och till följd av globaliseringen byter skepnad till Malmö som kunskaps- och hållbar stad.

Jag ställer frågor om ideologierna för Malmös nutida stadsplanering till Bertil Johansson och han svarar att planerna för Malmö är att bygga vidare på Malmö som en attraktiv, koncentrerad och *hållbar stad*, en stad som ska förtätas och förädlas. Staden ska säljas in som en stad som det går bra för och som därför kan locka till sig välrenommerat yrkesfolk för att utveckla den nya staden. Ett led i den hållbara utvecklingen är byggandet av Citytunneln, som ska uppmuntra till kollektivtrafik.

-Industrin försvann på 90-talet och Kockums verksamhet lades ned. Det behövdes ett nytt landmärke för staden, detta blev Turning Torso. Malmös uppgift är att ta reda på vart näringslivet tar vägen. Det finns inga växande industrier i Malmö längre, därför görs en satsning på kunskap. Det är viktigt att förlägga forskning nära sjukhuset, så det kan utvecklas *ett medicinskt Malmö*, säger Bertil Johansson.

Efterord

Som planerare kan det vara viktigt att uppmärksamma att det finns många faktorer som kan spela in vid planerandet av en plats. Dels tidsandan och olika ideologier, men också andra aspekter som har med globala maktstrukturer att göra. Den imaginära bilden av platser är också intressant. Det är lätt hänt att vaggas in i föreställningar om att saker förhåller sig på ett visst sätt, på en viss plats, men saker och ting kan förhålla sig helt annorlunda vid en verklig betraktelse av platsen och de människor som befinner sig där.

Platslöshet är inte något vedertaget begrepp i fysisk planering. Det är ändå intressant att tala om platslöshet i planeringssammanhang, eftersom platslöshet har en påverkan på upplevelsen av platser. Genom att uppmärksamma att det kan finnas platser som utgör ett tomrum, brist på rumslighet eller en disharmoni i rummet och genom att synliggöra det som inte fungerar så finns det också en möjlighet till att reducera de här fenomenen om det är önskvärt, eller bevara platserna intakta. Att studera fenomenet kan också bidra till att det utvecklas nya idéer vad det gäller rumsliga utformanden, som både tillgodoser vad de här platserna kan ge, som ökad bekvämlighet och en helt ny möjlighet att förflytta sig, men som också tar hänsyn till rumsligheten.

Margaret Crawford's idéer om hur ett köpcenter skulle kunna integreras i vanliga stadsrumsfunktioner är tänkvärd. Det är en intressant tanke att rummet skulle övergå från att primärt ha haft en funktion, till att bli ett multifunktionellt rum. Eftersom köpcenter ofta besöks av många människor, på grund av deras position vid stora vägar och infarter och dess funktion, skulle det vara väl värt att utveckla de här platserna. Förutom kulturella funktioner skulle till exempel gröna rum eller terrasser kunna införlivas i platsen. Flygplatser skulle också kunna utvecklas till att bli multifunktionella om det skulle finnas ett behov för det.

Den alienation från jaget som Augé tar upp vid användandet av non places, behöver inte vara dålig. Att endast vara i rollen som passagerare, kund eller förare, kan också bidra till en frihetskänsla. Det faktum att för en stund slippa definieras som person eller vara i ett sammanhang har sina fördelar. Dock finns det en poäng i att föreställa sig hur det hade varit om hela samhället hade bestått av sådana platser och miljöaspekten av detta.

En annan aspekt som uppsatsen tar upp är om stadsrummet planeras för alla slags människor. Finns det en vilja att alla ska få ta del av stadsrummet oavsett hur de använder det? Vems behov ska stadsrummet tillgodose? Svaren på de här frågorna är många och kan ses ur många olika synvinklar, men det är aktuella frågeställningar för en planerare.

Den imaginära bilden av en stad eller stadsdel är intressant och hur stor påverkan den kan få på människor. Att Malmö ska bli världsledande på hållbarhet, låter fördelaktigt. Men vad menar staden med hållbarhet och vad det kan få för konsekvenser i längre perspektiv? Det som Malmö Stad tänker som hållbart kanske inte är hållbart i ett längre perspektiv.

Genom att få upp ögonen för det som fungerar och det som fungerar mindre bra i planeringen av landskapet uppstår också en möjlighet att göra något åt det, och det kan också bidra till en intressant diskussion om stadsrummet. Även platslösa konstruktioner och arkitektur har sina fördelar och det gäller att se helheten vid skapandet av rumsligheter.

Referenser

Litteratur

Augé, Marc (1995) *Non-places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity* (New York, Verso)

Castells, Manuel (1999) *Informationsåldern Ekonomi, samhälle och kultur Band 1: Nätverksamhällets framväxt* (Göteborg, Daidalos)

Lebvre, Henri (1974/2009) *The production of space* (Oxford, Blackwell)

Relph, Edward (1976) *Place and placelessness* (London, Pion)

Sernhede Ove, Johansson, Thomas (2006) Sernhede Ove, Johansson Thomas. i *Storstadens omvandlingar Postindustrialism, globalisering och migration*. red. Sernhede Ove, Johansson Thomas. Göteborg: Daidalos, sid 14

Sernhede Ove, Johansson, Thomas (2006) Jansson André. i *Storstadens omvandlingar Postindustrialism, globalisering och migration*. red. Sernhede Ove, Johansson Thomas. Göteborg: Daidalos , sid 87-128

Sernhede Ove, Johansson, Thomas (2006) Thörn Catharina. i *Storstadens omvandlingar Postindustrialism, globalisering och migration*. red. Sernhede Ove, Johansson Thomas. Göteborg: Daidalos , sid 303-316

Tykesson, Tyke, Staaf, Björn (2009) *Malmö I skimmer och skugga* (Malmö, Architects Verborum)

Zukin, Sharon (1991) *Landscapes of power: From Detroit to Disney World* (Berkely, CA, University of California Press)

Artiklar

Mahyar, Arefi (1999) Non-place and the placelessness as Narratives of Loss: Rethinking the notion of Place *Journal of Urban Design*. årg. 2, sid 179-194

Segal, Rafi, Verbakel, Allen, Smets, Whiting, Crawford (2008) Architecture and Dispersal. *Architectural design*. årg. 1, sid 102-107

Zukin, Sharon (2009) Changing Landscapes of Power: Opulence and the Urge for Authenticity. *International Journal of Urban and Regional Research*. årg. 2, sid 543-553

Otryckta källor

Antikvariskt yttrande angående detaljplan för del av kvarteret Kaninen (2007-02-27), Malmö, Muséer.

Elektroniska källor/Internet

<http://www.malmo.se/Medborgare/Miljo--hallbarhet/Miljoarbetet-i-Malmo-stad/Larande-for-hallbar-utveckling.html>

<http://www.malmo.se/Medborgare/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering--visioner/Malmo-stadsmiljo/Arkitektur-i-Malmo/Kronprinsen.html>

<http://www.ne.se/postmodernism>

Muntliga källor/intervjuer

Johansson, Bertil, Översiktsplanerare på stadsbyggnadskontoret i Malmö, telefonintervju